

Відгук

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора Горбенка Сергія Семеновича на дисертацію **Шахрай Валентини Михайлівни “Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва”** подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями 13.00.05 – соціальна педагогіка та 13.00.07 – теорія і методика виховання

На шляху до утвердження нової освітньої парадигми становлення особистості в її національній визначеності, метою шкільного навчально-виховного процесу повинно стати формування обізнаного, творчого учня, здатного швидко адаптуватися до мінливого світу, набуття умінь правильно оцінювати соціальну ситуацію, утверджувати себе в суспільстві, гнучко і точно вибирати спосіб дії, володіти механізмами самореалізації. За таких обставин навчання сконцентровується на вихідних результатах і передбачає не поінформованість учнів, а оволодіння кожним членом суспільства досвідом вирішення життєвих проблем, навичками виконання ключових функцій, соціальних ролей. Йдеться про підвищення ролі не тільки умінь застосовувати найновіші знання і досвід у власній життєдіяльності, а й деяких додаткових якостей, зокрема високого духовного потенціалу, наявності емоційно-естетичних важелів становлення особистості, в тому числі потреби у високих мистецьких цінностях.

Як свідчать соціологічні, педагогічні дослідження, починаючи з кінця ХХ– поч. ХХІ століття спостерігається підвищена увага до культуротворчого й креативного потенціалу навчання і виховання, тенденція до зростання ваги мистецького компонента у змісті освіти. Про це свідчить, в тому числі, і той факт, що педагогічна громадськість створила Міжнародне товариство “виховання через мистецтво” при ЮНЕСКО для збирання інформації про особливості мистецької освіти і художнього виховання в окремих країнах через їх міжнародне обговорення. Зважаючи на зазначене, в суспільному житті особистості потрібна продумана інтеграція точних наукових знань з

образно-емоційними елементами художнього мислення. У цьому контексті дисертаційне дослідження Шахрай В.М., з нашого погляду, спрямоване, значною мірою, на переорієнтацію освітньо-виховних процесів у русло розвитку творчого потенціалу особистості через комплекс різних видів мистецтва, що використовуються в театральних спектаклях. Вирішення цих завдань неможливе без формування соціальної компетентності індивіда, починаючи з шкільного віку. Такий підхід є одним із найбільш перспективних у педагогічній науці і практиці, а тому своєчасність та нагальна необхідність розв'язання обраної дисертанткою проблеми незаперечна і зумовлена як недостатньою науковою розробленістю, так і надзвичайною практичною значущістю.

Зважаючи на зазначене, є сенс підкреслити, що актуальність та доцільність свого дослідження автор доводить формулюванням низки суперечностей які мають місце в сучасній педагогічній теорії, практиці та суспільному житті. Це дозволило на високому рівні опрацювати науковий апарат дослідження, усі елементи якого становлять органічну цілісність і відповідають змісту дисертації. Яким же чином дослідниці вдалося виконати поставлені основні завдання?

Перше з них стосується розгляду поняття “соціальна компетентність особистості”, соціальних та виховних детермінант її формування в учнів основної і старшої школи. Це завдання розв'язується шляхом ґрунтовного аналізу наукових праць, даних практики стосовно трактування сутності та змісту категорій “компетентність”, “життєздатність” у вихованні особистості, безпосередньо соціальної компетентності та її структурних компонентів. Дисертантці вдалося виокремити види компетентності, етапи її формування та зосередити увагу на особливостях компетентнісного підходу, що полягають у зміщенні акценту з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на розвиток в учнів здатності практично діяти. Нею об'єднано існуючі тлумачення соціальної компетентності в три основні групи, де особливо вирізняється гуманістичний елемент, який трактується як

спроможність до адаптації, співробітництва і контролю над ситуацією та сукупність базових особистісних характеристик індивіда. Усі ці сутнісні позиції дозволили В.М. Шахрай дати визначення соціальної компетентності особистості, охарактеризувати фактори її освітньої зумовленості та виховні детермінанти, виокремити соціальну роль культурного споживача у сфері дозвілля.

Цілком логічним продовженням висвітлення сутності окресленого феномена стало визначення його структурних компонентів - статусно-рольового, ціннісно-диспозиційного, комунікативного. Особливий наголос абсолютно доречно робиться на ціннісно-диспозиційному сегменті, який формується на підставі інтеріоризації особистості, створення “ціннісного поля”. Адже цінності, в тому числі й мистецькі, є найбільш значущим і стійким елементом соціальної ролі (громадянина, трудівника, культурного споживача тощо). Цьому в значній мірі сприяють різні види мистецтва, зокрема театральне, впливаючи на почуттєву сферу особистості.

Розкриття потенціалу театрального мистецтва є другим завданням дослідження, яке дисертантка успішно вирішує, зосередивши увагу на естетизації соціального буття, ролі мистецтва в моральному, духовному вихованні, його ролі в розвитку не тільки суто художньої, а й загальної, універсальної людської здатності. Нам імпонує той факт, що В.М.Шахрай, вважаючи мистецтво одним із засобів гуманізації суспільства, застерігає від захоплення “неодушевленими” його зразками і переконує в сутнісній подібності театрального мистецтва до соціальних процесів реального життя.

Цікавим, логічним і змістовним елементом дисертації є виклад особливостей театрального мистецтва, які розкривають його соціально-рольову функцію. До них відносяться: синтетична природа театральних спектаклів, колективний характер творчого процесу, майстерність акторської гри, емоційність, театралізація суспільного простору тощо. Варто підкреслити, що розкриттю соціального потенціалу театрального мистецтва сприяють змістовно і послідовно висвітлені естетико-педагогічні

інструменти театрального мистецтва: театральна гра, театральна група, комплекс різних видів мистецтва, що використовуються у театральних спектаклях і посилюють його емоційно-почуттєвий вплив на учнів, організаційно-методична система підготовки театральних постановок тощо. Обґрунтовуючи значення і роль комплексу мистецтв (музичного, образотворчого, хореографічного) у сприйнятті соціальної реальності, дисертантка приходять до важливого небезпідставного висновку про те, що мистецький синтез у театральних діях спрямовує зусилля людини до утвердження краси в соціальних взаєминах, гармонізує світогляд, активізує механізми впливу на соціальну компетентність учнів (наслідування, ідентифікація, рефлексія, інтеріоризація тощо).

Цілком логічним продовженням даних тверджень є розгляд соціально-терапевтичних можливостей театрального мистецтва, що ми відносимо до гуманістичного напрямку в теорії і методиці виховання та актуальним його вектором. Важливою є наукова позиція автора, яка наголошує на потенціалі психодрами та драмотерапії, ознаками яких є спрямованість на посилення самовираження індивіда та стимулювання особистісної спонтанності. Вона відображає істинні, непідробні почуття, переконання, навички і не позбавляє учня контролю за своїми думками та емоціями. Для повнішого висвітлення терапевтичної дії театрального мистецтва В.М.Шахрай визначає його важливі канали впливу завдяки яким здійснюється переборення соціальної некомпетентності учнів: катарсичний, творчий, емоційно-почуттєвий та ін.

Третє завдання яке виконувалось дисертанткою – це визначення діагностувальної процедури вимірювання соціальної компетентності та характеристика стану її сформованості. На підставі розробленої програми “Сформованість соціальної компетентності учнів основної і старшої школи” та розроблених компонентів дослідницею було визначено і охарактеризовано критерії, показники усіх складових соціальної компетентності учнів. Посилання на важливі принципи діагностики - наукової обґрунтованості, об’єктивності, верифікації соціальної інформації, системності - дало змогу

визначити рівні сформованості соціальної компетентності підлітків і старшокласників та детально проаналізувати особливості соціально-адаптаційного, соціально-діалогічного, соціально-творчого, соціально-аморфного та соціально-дезадаптаційного рівнів. Проведене нею опитування соціальних педагогів, учителів-предметників та зроблені об'єктивні висновки допомогли розробити модель формування соціальної компетентності учнів та плідно провести експериментальну роботу.

Серед помітних наукових і практичних досягнень дисертантки, у контексті зазначеного, значний інтерес викликає використання ряду ефективних методів дослідження (соціометрії, експертів, тестів, незакінчених речень, контент-аналізу), тестових методик (“Я та інші”, “Мої головні болі”, “Хто я”); тестових завдань (“Вміння слухати”, “Чи конфліктна Ви особистість”, “Ми та суспільство”); методик М.Рокича, М.Шварца та ін. Це дало можливість одержати ґрунтовні та об'єктивні результати діагностувального експерименту.

Наступне завдання яке ставилось у дисертації – змоделювати процес формування соціальної компетентності учнів засобами театрального мистецтва та обґрунтувати соціально-педагогічні умови підвищення її ефективності. Отримані достовірні відомості діагностики дозволили дисертантці ствердитись у необхідності здійснення моделювання процесу формування соціальної компетентності засобами театрального мистецтва, визначенні та обґрунтуванні відповідних соціально-педагогічних умов, комплексу методів та форм організації театрально-ігрової діяльності учнів основної і старшої школи. Особливо суттєвим бачиться висвітлення елементів кожної з визначених умов (озвучувались у доповіді та демонструвались на слайді) які, на наш погляд, є логічними, виваженими, реальними і необхідними для практичного застосування. До них відносяться усвідомлення педагогами значущості використання методів та прийомів театрального мистецтва в соціальному вихованні; утвердження суб'єкт-суб'єктних взаємин між учителями та учнями; оволодіння педагогічними

працівниками елементами шкільної театральної педагогіки; використання поетапного підходу в театральній педагогічній технології; поєднання в соціальному розвитку дітей театрального мистецтва та методів арт-терапії, логотерапії тощо.

Беззаперечною цінністю і особливістю даної роботи в контексті моделювання процесу формування соціальної компетенції є опора на ідеї представників гуманістичної психології (А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франкл), використання таких достатньо обґрунтованих, змістово-наповнених методів, форм організації театральної діяльності як театр школи, театр класу, театральній педагогічній проект тощо; застосування трьох груп методів – загальнопедагогічних, навчання театральній гри, організаційно-театральних, вибір яких скеровується, передусім, усвідомленням відмінностей театру дитячого і дорослого. Особливу вагомість має позиція автора дисертації про те, що в процесі залучення дітей шкільного віку до різновидів самодіяльного театру наголос має робитися на їхньому загальному соціокультурному розвитку, а не професійному.

Цілком логічним продовженням цих тверджень є пропозиція автора про введення в соціально-педагогічну практику школи соціально-центрованого театру двох видів: інтерактивної та громадо-гармонізаційної спрямованості. Дисертант переконує в доцільності та ефективності їх функціональних спрямувань: пізнавального, комунікативного, профілактичного, колекційного, терапевтичного, духовно-морального, емоційно-почуттєвого та пропонує умови застосування в соціально-виховній практиці.

Безпосередньо у світлі проблеми дослідження, вартує уваги розгляд В.М.Шахрай питання підготовки фахівців до використання театрального мистецтва у формуванні соціальної компетентності учнів. Автором пропонуються програма відповідного спецкурсу для студентів ВНЗ, блок завдань для самостійної роботи, підготовка міні-вистав з проблем соціалізації особистості, окремі навчальні дисципліни як для вишів, так і в заклади

післядипломної освіти. Цим додатково підтверджується всебічність і значущість представленого дисертаційного дослідження, спроможність дисертантки і педагогів навчальних закладів України до практичної реалізації його результатів.

Виконуючи наступне завдання, яке стосувалось змістово-методичного забезпечення процесу формування соціальної компетентності учнів засобами театрального мистецтва, В.М.Шахрай переконливо підтверджує найважливіші аспекти потенціалу театральної гри як засобу соціального розвитку особистості. До них відносимо, зокрема, підвищення якості засвоєння матеріалу через його емоційно-почуттєве освоєння; стимулювання розвитку інтересу дітей; удосконалення взаємин між учнями і вчителями; внесення у навчальний процес духу нестандартності, творчості, прагнення педагога до фасилітуючих дій та ін. Як бачимо, усі вони мають гуманістичну спрямованість, що свідчить про послідовність намірів і дій дисертантки: від суспільної зумовленості і структури соціальної компетентності до методичного забезпечення цього процесу, як у позанавчальній, так і навчальній театральній діяльності. Окрім зазначеного, варто відмітити, що дисертантка зосереджується на змістово-методичному забезпеченні таких навчальних дисциплін як “Мистецтво”, “Художня культура”, “Історія”, “Література” які, з одного боку, поглиблюють інтерес до культурних явищ, впливають на екзистенційну сферу, а з іншого – виробляють естетичну, громадянську оцінку сучасного суспільного життя.

Нарешті, останнє завдання, що виконувалось дисертанткою - це здійснення аналізу результатів дослідно-експериментальної роботи, яка була спрямована на розширення інформації учнів про багатогранність соціального життя та розвиток їх умінь гідно й успішно реалізовувати себе в соціумі. Базуючись на теоретичних положеннях, діагностувальних результатах дослідження, використанні різноманітних форм і методів соціально-виховної діяльності засобами театрального мистецтва, дисертантка, з нашого погляду, успішно організувала і провела формувальний експеримент, що дав

переконливі позитивні результати. Цьому сприяли, в значній мірі, чітко поставлені домінувальні цілі театральнo-ігрової діяльності учнів, елементи акторського тренінгу, позасценічне спілкування реципієнтів, науково-практичний семінар з підвищення театральнo-педагогічної культури вчителів тощо.

Перевірка достовірності здобутих відомостей здійснювалася статистичними розрахунками з використанням математичної формули. Вони супроводжуються матеріалом у вигляді таблиць які суттєво розширюють та доповнюють змістове поле дисертації і підтверджують ефективність запропонованої моделі.

Отже, комплексний аналіз дослідження В.М.Шахрай дозволяє констатувати його безумовну актуальність, теоретичну і практичну значущість, що забезпечується незаперечною науковою новизною та прикладною цінністю результатів, ґрунтовністю і багатоаспектністю змісту, адекватністю зроблених висновків. Теоретико-методичні й практичні підсумки дисертаційної роботи широко апробовані під час участі дисертантки в наукових конференціях, семінарах міжнародного, всеукраїнського рівнів та отримали широке впровадження в соціально-виховний та навчальний процес освітніх закладів Київської, Хмельницької, Рівненської, Кропивницької областей. Автореферат відповідає тексту дисертації, а публікації автора відображають основний зміст і положення дисертаційного дослідження.

Попри теоретико-методичні, дослідницькі здобутки, котрі не викликають сумніву і є заслугою дисертантки, вважаємо за потрібне висловити ряд зауважень і побажань.

1. У підрозділі 2.1 переконливо доводиться значення театральнoго мистецтва у вихованні учнів загальноосвітніх навчальних закладів, аналізується ряд досліджень в яких розкрито проблеми використання театральних засобів у загальнокультурному та соціальному розвитку дітей. Разом з тим, на наш погляд, недостатньо висвітлені театральні засоби

формування соціальної компетентності які пропонуються дисертанткою для застосування у практичній творчій діяльності.

2. В ході аналізу науково-педагогічних напрацювань з проблеми дослідження у ХУІІ – ХХ ст. варто було б охарактеризувати нормативно-правові документи певного історичного періоду щодо використання театрального мистецтва як засобу соціального розвитку учнів.

3. З нашої точки зору, до запропонованої моделі формування соціальної компетентності, було б доречним, окрім теоретичного, організаційно-методичного, діагностичного складників включити формувальний складник, який би вказував на ефективні шляхи формування соціальної компетентності засобами театрального мистецтва.

4. Аналіз діяльності театральної групи (колективу) як педагогічно створеного соціального середовища був би більш переконливим за умови акцентування уваги педагогом на особливостях гуманізації взаємин юних акторів як засобу підвищення рівня впливу цього середовища на підлітків і старшокласників.

5. Досліджувана в дисертації проблема могла б мати більш продуктивне значення, якби автор запропонувала більше різноманітних форм організації театрально-ігрової діяльності учнів на основі інтеграції видів мистецтв (інсценізації, театралізації зразків музичного фольклору, зокрема, української народної пісні, авторських подібних зразків тощо).

6. Підтримуючи ідею дисертантки про необхідність використання театральних методів і прийомів у процесі навчання, висловимо побажання розробити методичні поради щодо використання їх не тільки в процесі вивчення художньої культури, літератури, історії (що знайшло втілення в дисертації), а й музики як навчального предмета виняткової емоційно-почуттєвої насиченості.

Висловлені зауваження і побажання носять, здебільшого, рекомендаційний характер і не зменшують значущості представленого

дисертаційного дослідження, його концепції, теоретичного і практичного внеску в успішне розв'язання означеної автором проблеми.

Отже, дисертація Шахрай Валентини Михайлівни “Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва” є самостійним, завершеним педагогічним дослідженням актуальної проблеми, що виконане на високому рівні та містить науково-обґрунтовані теоретичні й експериментальні результати, які в сукупності становлять значне досягнення для розвитку соціальної педагогіки, теорії та методики виховання. Дослідження відповідає вимогам п.п. 9, 10, 11, 13, 15 “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника” (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567, а його автор – Шахрай Валентина Михайлівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями 13.00.05 – соціальна педагогіка та 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук, професор
кафедри теорії та методики музичної
освіти, хорового співу і диригування
НПУ імені М.П.Драгоманова

